

ФЕДЕРАЦІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Інна ШИШОВА (Кіровоград)

У статті здійснено спробу теоретичного аналізу деяких аспектів проблеми формулювання мети освіти в Російській Федерації післярадянського періоду. Висвітлено психолого-педагогічні підходи до їх розв'язання.

В статье осуществлена попытка анализа некоторых аспектов проблемы формулирования цели образования в Российской Федерации постсоветского периода. Освещены психолого-педагогические подходы к их разрешению.

Ключові слова: мета, якість, модернізація освіти, особистісні якості, шляхетність, компетенції.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Однією з найважливіших функцій освіти є вплив на динаміку всієї економічної системи

держави. Внаслідок цього цілі освіти, які виробляються на кожному конкретному етапі розвитку суспільства, детермінуються соціальними факторами розвитку, станом суспільства на кожному конкретному етапі, зовнішніми і внутрішніми чинниками, які діють у всіх сферах суспільного життя.

Важливими напрямками реформування освітнього простору нашої держави є людиноцентризм, урахування психолого-педагогічних умов та засобів розвитку школярів у сучасному соціумі.

Законом України «Про освіту» [1] визначено, що освіта – це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Національна доктрина розвитку освіти України [2] підтверджує, що освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Разом із тим, у цьому документі підкреслено, що стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Внаслідок цього необхідним вважаємо здійснення ґрунтовного аналізу ситуації розвитку навчально-виховного процесу найбільш близької нашій державі як географічно, так і за етнопсихологічними та історичними особливостями країни – Російської Федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор; виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується авторська стаття.

В останні десятиліття у Росії відбулося і продовжує здійснюватися достатньо багато змін, пов'язаних із глобальними перетвореннями світового соціуму, яке в загальносвітовому цивілізаційному контексті переходить у новий стан: від традиційного для кінця XIX – першої половини XX індустріального суспільства до суспільства післяіндустріального і інформаційного, стосовно якого ця велика держава прагне стати

більш відкритою, рівноправною, гідною. Тобто державою, де на першому місці стоять питання як свободної, так і відповідальної за себе, оточуючих, державу людини.

Серед пріоритетів державної освітньої політики Російської Федерації вже традиційно домінує модернізація освіти, прагнення досягти сучасної якості освіти, її відповідності актуальним і прогресивним потребам особистості, суспільства і держави. Наголошуючи на необхідності модернізації як складової принципового оновлення змісту і структури, російська освітня парадигма передбачає як першочергове завдання підвищення професіоналізму педагогів, підготовку і формування педагогічного корпусу, що відповідає запитам сучасності, здатного плідно працювати над оновленням навчально-виховного процесу, філософія якого, спираючись на фундаментальні дослідження у галузі педагогіки, психології, соціології активно розвивається, оновлюючись та змінюючи вектори розвитку.

Психолого-педагогічними орієнтирами модернізації освітньої системи Росії є фундаментальні науково-педагогічні праці та концепції К. Абульханової, Ш. Амонашвілі, Б. Бім-Бада, Л. Боголюбова, О. Бодальова, З. Васильєвої, Г. Гранік, В. Загвязинського, І. Зимньої, В. Казанської, І. Кона, В. Лаптева, В. Лубовського, Г. Мухаметзянкової, В. Мухіної, В. Мяснікова, М. Нечаєва, М. Нікандрова, О. Новикова, І. Роберт, В. Сластьоніна, Н. Талізінної, Д. Фельдштейна, Г. Філонова, Р. Шакурова, М. Щетиніна та інших вчених.

Разом із тим невирішеними залишаються ряд актуальних і беззаперечних проблем, які прагне найшвидше і якомога ефективніше вирішити російська наукова еліта.

Формування мети статті (постановка завдання).

З урахуванням того, що пріоритетними напрямками державної політики України щодо розвитку освіти в тому числі є особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя; пропаганда здорового способу життя; органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів, простежимо, якими є особливості формування виховної мети сучасної російської освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Система освіти Російської Федерації переживає на сьогодні непрості часи. Мова йде про глобалізацію суспільства, яке розвивається надзвичайно швидкими темпами, і про відображення процесів, що відбуваються у ньому: зростання соціальної нерівності, соціальні патології, які наявні у дитячому і молодіжному середовищі, перевантаження школярів, необхідність забезпечення якості навчання і виховання, пошук оптимального балансу у вирішенні цих складних проблем. Спроби здійснити гуманізацію освіти визначають пріоритетність дослідження тих чи інших галузей виховних та освітніх інновацій, акцентуючи важливість дослідження духовного і психічного здоров'я підростаючих поколінь, формування у них кола цінностей і компетенцій.

Характерними рисами освіти Росії післярадянського простору є: зміна змісту освіти в бік посилення етнізації, релігійності; підвищення ролі рідної мови в процесі навчання; розвиток двомовності. Освітня і соціальна ситуація передбачає врахування етнокультурного фактору в освіті, створення умов для вивчення культури інших народів багатонаціональної і багатоконфесійної держави, виховання толерантних відносин між представниками різних рас, етносів, конфесій. Серед нових актуальних тенденцій в російській освіті: пошук нових шляхів розвитку еліти; розвиток ідей полікультурної освіти з метою формування міжкультурної компетенції; формування концепції глобальної освіти; пошуки шляхів протидії алкоголізму, наркоманії, деморалізації; подальший розвиток сімейної педагогіки; розповсюдження концепції діалогу культур.

Сучасна ситуація розвитку освіти Російської Федерації характеризується появою нових методологічних теорій у галузі освіти, які враховують умови сьогодення. Дослідження проблемних питань освітнього процесу у Російській Федерації потребує використання різноманітних підходів до їх розв'язання.

Насамперед відмітимо, що класична російська педагогічна наука завжди прагнула створити такі наукові моделі навчально-виховного процесу, які б сприяли створенню умов для психологічного комфорту і захисту, поваги і любові до дитини. Позитивним прикладом такого підходу є праці К. Ушинського, П. Каптерєва, Л. Толстого, Л. Виготського, А. Макаренка, В. Давидова, П. Блонського, П. Гальперіна, Л. Божович, С. Соловейчика.

В останні роки у Російській Федерації прийнято низку законодавчих документів, що стосуються змісту освіти – найважливішої складової освітньої системи і відповідно головної мети змін, які в ній відбуваються, організаційно-управлінських, економічних, правових перетворень освітньо-виховного процесу. Серед них особливо актуальними для нашого дослідження є: Закон Російської Федерації «Про освіту» [3], Національна доктрина освіти в Російській Федерації [4], Федеральна програма розвитку освіти на 2006-2010 роки [5], Наказ Міністерства РФ «Про Концепцію модернізації російської освіти на період до 2010 року» [6].

У Законі Російської Федерації «Про освіту» [3] вказано, що право на освіту є одним із основних і невід'ємних конституційних прав громадян Російської Федерації. Стаття 14 даного Закону містить основні вимоги до змісту освіти, що передбачає орієнтацію на забезпечення самовизначення особистості, створення умов для її самореалізації; розвиток суспільства; зміцнення і удосконалення правової держави. При цьому у Законі стверджується, що зміст освіти має забезпечувати:

- адекватний світовому рівень загальної і професійної культури суспільства;
- формування у тих, хто навчається, адекватної сучасному рівневі знань і рівневі освітньої програми (ступеня навчання) картини світу;
- інтеграцію особистості в національну і світову культуру;
- формування людини і громадянина, інтегрованої у сучасне їй суспільство і націленої на удосконалення цього суспільства;
- відтворення і розвиток кадрового потенціалу суспільства.

Також актуальною для російської освіти вважаємо сентенцію Закону про те, що зміст освіти має сприяти взаєморозумінню і співробітництву між людьми, народами незалежно від расової, національної, етнічної, релігійної і соціальної приналежності, враховувати розмаїття світоглядних підходів, сприяти реалізації права осіб, що навчаються, на вільний вибір думок і переконань, адже Росія – багатонаціональна держава.

Таким чином, перехід Росії з режиму виживання в режим розвитку потребує ґрунтовного оновлення, модернізації освіти, розв'язання питань методологічного і практичного характеру. Безумовно, питання формування мобільного і висококваліфікованого людського капіталу, досягнення принципово іншої якості масової освіти є актуальним і відповідає запитам нової економіки і системи суспільних стосунків.

Соціально-філософські погляди на проблему перебігу освітніх процесів у Російській Федерації мають свою фундаментальну складову і пов'язані із необхідністю проаналізувати і певною мірою сприяти розв'язанню наявних в сучасному освітньому просторі численних проблем, серед яких: необхідність духовного виховання підростаючого покоління, схильність молодого покоління до девіантної поведінки, нерівний доступ до отримання якісної освіти, військові конфлікти, що протягом двох останніх десятиліть не припиняються в окремих регіонах Російської Федерації.

Вченими минулих років неодноразово здійснювалися спроби розв'язати ці актуальні питання. Важливою для наших наукових пошуків є сентенція П. Сорокіна [8, 138] про те, що деморалізація сучасного суспільства та її згубні наслідки можна зупинити лише шляхом збільшення виробництва і акумуляції неогоїстичної любові до людини і людства, збільшення кількості якої є першочерговим завданням людства. Можливо, виховання любові і має стати однією із цілей російської освіти.

П. Сорокін вважає [8, 138-139], що неогоїстична творча любов є надзвичайно великою силою, адже:

а) вона може покласти край агресивним нападам індивідів і груп один на одного;

б) вона може перетворити ворожі стосунки у дружні;

в) любов породжує любов, а ненависть породжує ненависть;

г) любов може здійснити реальний вплив на міжнародну політику і примирити міжнародні конфлікти.

До того ж неогоїстична і мудра любов проявляється як:

д) життєдайна сила, необхідна для фізичного, морального і духовного здоров'я;

е) люди альтруїсти живуть довше, ніж егоїсти;

ж) діти, позбавлені любові, мають тенденцію до моральних і соціальних відхилень;

з) любов – це сильний антидот проти тенденцій злочинності, патології і самогубств, проти ненависті, страху і психоневрозу;

і) любов виконує важливі пізнавальні і естетичні функції;

к) любов – це найбільш високий і ефективний засіб для просвіти і морального облагородження людства;

л) любов – це серце і душа свободи і всіх моральних і релігійних цінностей;

м) мінімум любові є надзвичайно необхідним для тривалого існування будь-

якого суспільства і особливо для гармонійного соціального порядку і творчого прогресу;

н) і нарешті, в наявний катастрофічний момент людської історії збільшення «виробництва, накопичення і циркуляції енергії любові» або помітна альтруїзація особистостей і груп, інститутів і культури є необхідною умовою для попередження нових війн і попередження конфліктів між індивідами і групами».

П. Денисенко [9], розглядаючи тенденції освітнього процесу у Російській Федерації, підкреслює історичне розмаїття цілей освіти в ретроспективі розвитку російського суспільства, яке відображає свідомість, культурну, світоглядну і духовно-моральну єдність націй і народів Росії задля досягнення гармонійного розвитку особистості і суспільства. Адже Росія – багатонаціональна держава, важливою умовою розвитку якої є збереження народами, що проживають на її території, рис єдності, поваги до менталітету один одного, найкращих освітніх традицій і духовності.

Таким чином, врахування соціально-філософських параметрів модернізації російського навчально-виховного простору необхідне з урахуванням того, що саме такий погляд на освіту дозволяє нам проаналізувати фактори природної еволюції процесів розвитку як суспільства, так і людини, помічати джерела сучасних процесів, що відбуваються в школах Російської Федерації та соціальних інститутах, тісно пов'язаних із ними, оцінити їх позитивний і негативний потенціал, проаналізувати проблеми і труднощі, прогнозувати можливості їхнього розв'язання.

Досліджуючи зміст освіти у сучасному світі, Ш. Амонашвілі [10] підкреслює, що немає потреби виховувати Дитину вірним будівником капіталізму або відданим слугою однієї з політичних партій, або вірним солдатом певного вождя, адже така мета свого часу дорого коштувала тим, хто втілював її у життя. Актуальною є виховна мета, яка міститиме в собі вічне начало і поведе Дитину, а можливо, і дорослих, до пошуку в собі вищого Образу, який і є благом для людства. Такою метою, яка вібрала у себе все найкраще і високе, вчений вважає Виховання Шляхетної Людини: великодушною, духовною, люблячою, доброю, чесною, безкорисливою, справедливою, без почуття власності, без почуття помсти, щедрою душею, терпеливою, самостійною, прекрасномислячою, працелюбною...

В дітях необхідно виховувати шляхетність, і вона, вважає вчений, спрямує людину на її подальше удосконалення. Вона віддячить прагненню зробити іншим благо, поведе людину до всіх успіхів, достойних її

здібностей. Світ же, на думку, Ш. Амонашвілі, страждає тому, що шляхетних людей мало, а дитина для того і народжується, щоб стати шляхетною, піклуватися про світ. Проте такою вона може стати внаслідок дії виховних впливів дорослих.

Із поняттям виховання шляхетності пов'язані роздуми російських вчених [11, 141-143] про такі традиційно актуальні для російської культури і освіти поняття як «інтелігентність», «інтелігенція». Адже, виховуючи сучасну, мобільну, економічно розвинену, прагматично інформовану особистість надзвичайно важливо зберегти в ній характерні для російської інтелігенції риси, такі як духовність без всякої опори на особистісну вигоду, переживання будь-якої несправедливості, приниження, пригнічення інших людей, іноді безнадійна боротьба із цим, радіння за всіх, а не за себе, нерозуміння «натовпом», прагнення керуватися у своєму житті – в думках, стосунках, ставленні до інших людей, у діях – високими особистісними духовно-моральними принципами.

Важливим завданням сучасної системи освіти Росії є також проектування моделей освіти для обдарованих дітей. Актуальним є регіональний аспект навчання і виховання обдарованих дітей, у руслі якого ці діти мають навчатися з урахуванням особливостей культурно-освітнього середовища, використовуючи його розвивальний потенціал для формування національної еліти.

І. Зимньою проаналізовано загальнометодологічний зміст поняття мети освіти. Вчена [13] вважає, що сучасна російська освіта має бути орієнтована до формування у дитини певних, необхідних для плідного і ефективного життя і розвитку компетенцій - внутрішніх, потенціальних, прихованих психологічних новоутворень: знань, уявлень, програм (алгоритмів) дій, систем цінностей і відносин, які пізніше виявляються у компетентностях людини. Вченою окреслено коло основних компетенцій, які потенційно мають проявитися у якості компетентностей.

1. Компетенції, що стосуються власне людини як особистості, суб'єкта діяльності, спілкування:

- компетенції здоров'язбереження: знання і дотримання норм здорового способу життя, знання небезпеки куріння, алкоголізму, наркоманії, СНІДу; знання і дотримання правил особистісної гігієни, побуту; фізична культура людини, свобода і відповідальність вибору способу життя;

- компетенції ціннісно-сміслові орієнтації у світі: цінності буття, життя; цінності культури (живопис, література,

мистецтво, музика), науки, виробництва; історії цивілізацій, власної країни; релігії;

- компетенції громадянськості: знання і дотримання прав і обов'язків громадянина; свобода і відповідальність, впевненість у собі почуття власної гідності, громадянський обов'язок; знання і гордість за символи держави (герб, прапор, гімн);

- компетенції самовдосконалення, саморегулювання, саморозвитку, особистісної і предметної рефлексії; сенс життя; професійний розвиток; розвиток мови і мовлення; оволодіння культурою рідної мови, володіння іноземною мовою.

2. Компетенції, що відносяться до соціальної взаємодії людини і соціальної сфери:

- компетенції соціальної взаємодії: з суспільством, спільнотою, колективом, родиною, друзями, партнерами, конфлікти і їх погашення, співробітництво, толерантність, повага і прийняття іншого (раса, національність, релігія, статус, роль, стать), соціальна мобільність;

- компетенції у спілкуванні: усному, письмовому, діалог, монолог, створення і прийняття тексту, знання і дотримання традицій, ритуалу, етикету; крос-культурне спілкування; ділове листування; діловодство, бізнесова мова; спілкування іншими мовами, комунікативні задачі, рівні впливу на реципієнта.

3. Компетенції, що стосуються діяльності людини:

- компетенція пізнавальної діяльності: постановка і розв'язання пізнавальних задач; нестандартні рішення, проблемні ситуації – їх створення і розв'язання; продуктивне і репродуктивне пізнання, дослідження, інтелектуальна діяльність;

- компетенції діяльності: гра, учіння, праця; засоби і способи діяльності: планування, проектування, моделювання, прогнозування, дослідницька діяльність, орієнтація в різних видах діяльності;

- компетенції інформаційних технологій: прийняття, переробка, видача інформації; перетворення інформації (читання, конспектування), масмедійні, мультимедійні технології, комп'ютерна грамотність; володіння електронною, Інтернет-технологією.

Е. Ямбург [14] серед ключових компетенцій визначає знання на рівні функціональної грамотності хоч би однієї іноземної мови і володіння сучасними інформаційними технологіями.

В. Казанська [15], аналізуючи орієнтири сучасної освіти, відмічає, що перед діячами науки, культури, працівниками сфери освіти на межі століть, в час, коли Росія, опинившись

перед вибором соціального шляху розвитку, вирішує гострі суспільні, етнічні, моральні протиріччя, постають актуальні питання щодо того, якою є людина третього тисячоліття, яким має бути вчитель майбутнього, якою має бути наука, що вивчає духовні процеси особистості, адже беззаперечним є той факт, що сучасні діти відрізняються від своїх ровесників, які жили у минулі часи.

Школа на сьогодні є більш демократичною, змінився зміст освітнього процесу: з'явилися не тільки обов'язкові дисципліни, але й альтернативні. Багато уваги почало приділятися валеологічній, психологічній і творчій складовим процесу навчання, тому що випускники мають бути більш терпимими, особистісно зрілими, мати позитивне, спрямоване на перетворення і створення мислення, самостійно вирішувати всі свої життєві проблеми, володіючи свободою у виборі життєвого шляху.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок.

Важливою метою процесу освіти Росії є посилення її особистісної спрямованості, забезпечення активності школяра в освітньому процесі, збільшення можливостей вибору, врахування індивідуальних і вікових особливостей дитини, її характеру, темпераменту, уподобань.

Внаслідок цього доречним і ефективним має стати врахування надбань вітчизняної психолого-педагогічної науки, досліджень радянських, сучасних і зарубіжних вчених, врахування тенденцій оновлення ситуації в суспільстві. Школа зобов'язана формувати особистість, індивідуальність, а виховання і навчання – максимально сприяти цьому процесу. Оптимальним вирішенням цього питання може стати більш активне впровадження в освітньо-виховний процес розвивального навчання, яке, будучи орієнтованим на кожну дитину, розвиватиме і реально просуватиме її досягнення, формуватиме позитивні особистісні якості, компетенції, забезпечуючи повноту розкриття можливостей, спираючись на досягнення попереднього етапу розвитку.

Перспективи подальших розвідок у контексті аналізу процесів модернізації освітньо-виховного процесу Російської Федерації полягають у дослідженні шляхів превентивної освіти і виховання підростаючого покоління.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-ХІІ [Електронний ресурс] // Законодавство України. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
2. Національна доктрина розвитку освіти: Затверджена указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [Електронний ресурс] // Законодавство України. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
3. Закон Российской Федерации «Об образовании» от 10.07.1992 г. (ред. от 13.02.2009 г.) № 3266-1 [Електронний ресурс] Режим доступу: mon.gov.ru. – Назва з екрану.
4. «Национальная доктрина образования в Российской Федерации» от 25.11.2003 г. [Електронний ресурс] : Режим доступу: mon.gov.ru. – Назва з екрану.
5. Постановление Правительства РФ «Федеральная программа развития образования на 2006-2010 годы» от 03.09.2005 г. № 1340-р [Електронний ресурс] : Режим доступу: www.ed.gov.ru/ntp/fp/fcpro2006/ – Назва з екрану.
6. Приказ Минобразования РФ «О Концепции модернизации российского образования на период до 2010 года» от 11.02.2002 г. № 393 [Електронний ресурс] : Режим доступу: www.edu.ru/db/mo/Data/d_02/393.html. – Назва з екрану.
7. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Сорокин Питирим; М.: Политиздат, 1992. – С. 297-307.
8. Сорокин П.А. Моя философия – интегрализм / П.А. Сорокин // Социологические исследования. – 1992. – № 10. – С. 134-139.
9. Денисенко П.Я. Парадигмы образования в социокультурном пространстве современного российского общества и армии (социально-философский анализ) : автореф. дис. на соискание уч. ст. докт. филос. наук : спец. 09.00.11 – «Социальная философия» / Денисенко Петр Александрович; Военный университет МО РФ. – Москва, 2010. – 53 с.
10. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике / Амонашвили Ш.А. - М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1995. – 496 с.
11. Соколов В. Современная российская интеллигенция и российская ментальность. Полемические заметки / В. Соколов // Государственная служба. - № 4 (42) июль-август 2006. – С. 139-148.
12. Зимняя И.А. Педагогическая психология / Зимняя И.А. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 480 с.
13. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2003. № 5 - [Електронний ресурс] : Режим доступу: aspirant.rggu.ru/article.html?id=50758. – Назва з екрану.
14. Ямбург Е.А. Гармонизация педагогических парадигм – стратегия развития образования [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.ug.ru/issue/?action=topic&toid=4464>. – Назва з екрану.
15. Казанская В.Г. Педагогическая психология / Казанская В.Г. – СПб.: Питер, 2005. – 366 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Шинцова Інна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: вікова та педагогічна психологія, дефектологія, система освіти Російської Федерації.